

Oryantalizm Paradigması ve Oryantalist Söylemin Batı Medyasındaki Yansımaları*

Hatice Nur ÇETİN¹

Makale Geçmişi
Başvuru Tarihi:08.05.2021
Kabul Tarihi:24.06.2021

Article History
Date of Application:08.05.2021
Acceptance Date:24.06.2021

Özet

Batı'nın tarih boyunca Doğu'ya duyduğu merak ve ilgi, öncelikle onu tanımak istemesine, daha sonra onu tanımlayıp kurgulamasına ve Doğu imajı karşısında kendi kimliğini tanımlamasına neden olmuştur. Edward W. Said'in 1978'de ilk kez yayınlanan "Şarkiyatçılık" adlı kitabı, Avrupa'nın Doğu üzerindeki emperyalist politikalarının Oryantalist yazım geleneğiyle beraber nasıl siyasal ve ideolojik düzlemde temellendiğini, Doğu üzerinde üstünlük kurma ve onu egemenliği altında tutma gayesinin bu söylem ile beraber nasıl üretildiğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu çalışmada, ilk olarak Oryantalizm paradigması üzerine yapılmış kavramsal tartışmalar değerlendirilecek, Filistin asıllı Amerikalı bir Hıristiyan olan Edward Said'in Oryantalizm kitabı ve ona gelen eleştiriler analiz edilecektir.

Batı, kendi kültürünü ve fikirlerini dünyaya empoze ederken birçok yöntem kullanmaktadır. Bunlardan biri de sinemadır. Çalışma kapsamında, Batı yapımı film ve dizi örnekleri olan "Fitne", "Lost", "Operasyon: Argo" ve "Simpsonlar" incelenecektir. Oryantalizm paradigmasının Batı medyasındaki yansımalarını görmek açısından popüler medya unsurlarının incelenmesi, çalışmanın bir gerekliliği olarak görülmüştür. Bu çerçevede çalışmanın amacı, geçmişte ve günümüzde bu geleneğin sürdürülmesi açısından önemli olan Batı yapımı dizi ve filmlerde aşağı bir kültür olarak yansıtılan Doğulu imajı ile İslam karşıtlığının incelenmesi ve tekil bir Doğu/lu tanımlamasının yanlışlığının vurgulanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Doğu, Batı, Şarkiyatçılık, İslam, Medya

Orientalism Paradigm and The Reflections of Orientalist Discourse in Western Media

Abstract

The West curiosity and interest in the East thought history has led him to first want to get to know him, then to identify and construct him and define his own identity in the face of the Eastern image. In 1978 Edward W. Said's published his book "Orientalism" for the first time, the imperialist policies of the east of Europe with the tradition of Orientalist writing that is based on the political and ideological plane, establish dominance over the East, and of wanting to keep basil under her rule is important because it demonstrates that this discourse are produced with. In this study, the first conceptual discussions on the paradigm of Orientalism will be evaluated, Said's book of Orientalism, an American Christian of Palestinian origin and the criticisms will be analyzed.

West uses many methods to impose its own culture and ideas on the world. One of them is cinema. "Fitne", "Lost", "Operation: Argo" and "Simpsons", examples of Western films and series, will be examined within the scope of this study. The study of elements of popular media to see the reflections of the paradigm of Orientalism in Western media has been accepted as a necessity of the study In this context, the main purpose of this study is to examine the Eastern image and anti-Islamism that are reflected in Western TV series and movies as an inferior culture which is very important for the continuation of the so-called tradition in the recent past and even today, and eventually to emphasize the inaccuracy of defining a single East/ern identity.

Key Words: East, West, Orientalism, Islam, Media

1.Giriş

* Bu çalışmaya yaptığı katkılardan dolayı değerli hocam Ali Bilgenoğlu'na minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

¹ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları Bölümü, ORCID: 0000-0002-0867-9199, chaticenur143@gmail.com

Oryantalizmin tarihi, Doğu ile Batı'nın varlığı kadar eski olup, akademik bir disiplin olarak kurumsallaşması 18. yüzyılın çeyreği itibariyle başlamıştır (Bulut, 2002). Batı'nın Doğu'yu çözümlenme isteği sonucunda doğan oryantlizmin resmi olarak 1312 yılında Viyana'da toplanan Kilise Şûrasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" üniversitelerinde "Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice" kürsülerinin kurulmasını kararlaştırmasıyla birlikte ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Said, 2013: 60). Ardından 16. yüzyılda Doğu ve Batı arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilerin gelişmesiyle Doğu'ya seyahat eden Batılı gezgin ve misyonerlerin çoğaldığı bilinmektedir. Sonraki yüzyıllarda Avrupa içerisinde farklı toplum ve kültürlerin araştırılması için oluşan zemin, Reform, Rönesans ve coğrafi keşiflerle birlikte uygun bir nitelik kazanmıştır. Böylece 17. yüzyılda modern temelleri atılan oryantlizm çalışmalarının 19. yüzyıl itibariyle bir hayli arttığı söylenebilmektedir (Köse ve Küçük, 2015: 112-113).

19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'nın Doğu algısını emperyalizm etrafında şekillendirmesi, Doğunun çöküşü ve Avrupa'nın iktisadî, askerî, siyasî ve kültürel üstünlüğünün giderek ezici bir mahiyet alması ile Avrupa-merkezciliğin güçlendiğini görmekteyiz. Bu hususta Doğu ile Batı arasında giderilmesi mümkün olmayan farklılıklar, Doğu toplumlarının yozlaşmış kültürleriyle şimdilik Avrupa hâkimiyeti altında kalması gerektiği görüşüyle desteklenmiştir (Bulut, 2002: 31). Bu bağlamda öncelikle Doğu ve İslam dünyasını keşfetme amacıyla ortaya çıkan oryantlizmin, sonrasında Doğu'yu kurgulama ve üretme sürecine doğru yöneldiği, birçok yazar tarafından belirtilmiştir.

Batı'nın Doğu'yu tanıma isteği Edward W. Said'den çok daha önce kendini göstermiş, Batılı gezginlerin Doğu'ya yaptığı seyahatlerden göreceğimiz gibi Doğu, bu toplumlar için her zaman merak konusu olmuştur. Victor Hugo'nun "*Doğu ister hayal ister düşünce olsun şu sırada genel bir uğraşı oldu.*" (Said, 1998: 147) ifadesinde de görüldüğü üzere, Doğu'ya olan merak ve ilgi, onu tanımlama isteğini gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Oryantalizm kavramı kültürel, sanatsal, politik ve ekonomik olmak üzere birçok alanda önemli bir yere sahip olduğundan, bu kavramın amacı, içeriği, ne olduğunun ya da ne olmadığını bilmesi büyük önem taşımaktadır.

Oryantalizmin gelişim serüveninde seyahatnamelerin önemli bir yeri olmuş ve Doğu algısının şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. Seyyahlar ve seyyahların oluşturdukları çalışmalar, Oryantalist geleneği ve söylemi ortaya çıkarmıştır (Erkan, 2009: 116). Doğu seyahatlerinde bulunan kişilerden kimileri Doğu'yu kimlik kaygısı gütmeyen objektif bir biçimde değerlendirirken, kimileri ise kendi değerlerini üstün tutmak suretiyle bu coğrafyayı ötekileştirerek bir fikir inşasında bulunmuşlardır. Söz konusu seyyahlardan biri de İngiliz Yüzbaşı Richard Francis Burton'dur. Burton 1850 yılında Hindistan'dan başlayıp Arabistan'a kadar devam eden bir yolculuk yapmış, 1955'te iki ciltten oluşan *Personal Narrative of a Pilgrimage to all Madinah and Mecca* adlı eserini yayınlamıştır. Söz konusu esere bilgi eksikliği ve güvenilirlik konusunda çeşitli eleştiriler yapılmıştır. Burton Hintlileri "*Yaratılış açısından kendilerinden daha üstün olanlara yaltaklanarak yükelecek(lerine inanan) korkak ve köle ruhlu insanlar...*" (Burton, 1964: 40) şeklindeki yergilerle tanımlayarak büyük bir insan grubuna yüklediği olumsuz sıfatlarla düşüncelerini açığa vurmuştur.

Doğu'ya yapılan ziyaretlerde seyyahlar Müslüman bedevilerle karşılaşmışlar ve bölge kimi zaman onlar üzerinde Burton'da olduğu gibi bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Avrupalının zihnindeki Doğu tasviri mistik ve fantastik imgelerle dolu büyülü bir coğrafya olduğu için karşılaşılan gerçeklik şaşkırtıcı olabilmektedir. Doğulu imajını inşa eden bu çalışmalar ışığında

Batı insanının aklında oluşan algı, Doğu'nun despotik, tembel, cinselliğe düşkün ve vahşi olduğu yönündedir. Batı, bu coğrafyayı akıllarda kurgularken, kendi aydın misyonunu oluşturmuş ve kendini medeni olarak konumlandırmıştır. Doğuya medeniyet getirme söylemi ise aslında o topraklara hükmetmek ve bölgede sömürge yolunu açmak amacıyla inşa edildiği şeklinde yorumlanmıştır (Kabbani, 1993: 15).

Bunun yanında, 19. yüzyıl Kahire'sinde 12 yıl geçirmiş olan İngiliz Oryantalist Edward William Lane'in Mısır tasvirlerinde, bu toplumu her açıdan değerlendirdiği ve dönemin Oryantalistlerine kıyasla görece daha objektif tanımlamalar yaptığı görülmüştür. Lane, Mısır'ı her açıdan detaylı bir şekilde ele almıştır. Özellikle Hz. Muhammed ile ilgili düzenbaz ve hırsız yorumlarında bulunan Fransız Oryantalistlerin aksine Lane, Hz. Muhammed'in de bir peygamber olduğunu kabul etmiştir (Lane, 1908: 92; aktaran Bilgenoğlu ve Çiftçi, 2018: 12). Rana Kabbani'nin ifade ettiği üzere (2013: 19) bu durum tüm gezginler Doğu'yu yanlış tasvir ediyor demek değildir, fakat yanlış ya da son derece öznel tanımlamalar yapanların da Doğu hakkında oluşan algıyı büyük ölçüde etkiledikleri görülmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak kendisi de Filistinli bir Hıristiyan olan Edward W. Said'in Oryantalizm kavramına yer verilecek, bu bağlamda yapılan analizler ve eleştiriler incelenecektir. Devamında medya kavramının içeriği ve kapsamına yer verilecek ve bu doğrultuda oryantalizm olgusuyla ilişkisi incelenecektir. Son olarak Batı'nın kendi değerlerinin Doğu karşısındaki üstünlüğünü vurgulamak, olumsuz bir Doğu imajı çizmek ve Doğu'yu ötekileştirmek bağlamında sinema ve dizi yapımlarında kullanılan temsil biçimlerindeki Oryantalist ve İslamofobik öğelerin örneklerine yer verilecektir.

2.Oryantalizm Paradigması ve Edward Said

Doğu ve Batı, coğrafi bir ayırmadan ibaret olan basit bir farklılığı değil, yüzyıllar öncesinde oluşan ve hala süren bir ikilemi ifade etmektedir. Günlük hayatta kullandığımız şekliyle yön isimlerinin dışında, tarihsel derinliğe sahip iki kavramı içerisinde barındırmakta ve insanlığın en büyük karşıtlıklarından birini oluşturmaktadır (Kocabay, 2010: 37-38). Doğu-Batı ikilemi olarak ifade edilen “ad verme” işlemindeki adım tarihsel olarak Batı tarafından atılmış, bu bağlamda Batı kendisini tanımlarken farklılığın ölçütünü de kendisi saptamıştır (Mahçupyan, 1998: 48).

Sözlükte Doğu bilimi anlamına gelen oryantalizm/şarkiyatçılık, güneşin doğuşunu ifade eden Latince “orient” kelimesine dayanmakta ve coğrafi olarak Doğu'yu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Doğan, 1994). Bir düşünce tarzı olarak oryantalizm ilk olarak Asya ve Avrupa kıtaları arasındaki değişken tarihsel ve kültürel bağlantıyı, ikinci olarak Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesi anlamına gelen Batı kökenli disiplini ifade etmektedir (Işık, 2020: 137).

Batı'nın Doğu hakkında yaptığı araştırmalar olarak tanımlanan oryantalizm, Said'in 1978 yılında yayınlanmış olan “Oryantalizm” eseriyle farklı bir anlam kazanmış ve kavram eleştirel bir niteliğe bürünmüştür. Said, oryantalizmi Doğu ile Batı arasındaki güç ilişkisi çerçevesinde ele alarak, siyasi çıkarlar etrafında şekillendiğini belirtmiştir. Said'e göre oryantalizm; *“farklılıkların tarih içinde dondurulmasını, Batı-dışı kültürler olarak kodlanan ilişkilerin “geleneksel toplum” kategorisi içine hapsedilmesini, “öteki” olanı denetlenmesi ve modern olana dönüştürülmesi gereken bir “kültürel nesne” olarak kurulmasını temsil eden ve bu nedenle Batı modernitesinin dünya üzerindeki kültürel liderliğini ve hegemonyasını meşrulaştırmayı amaçlayan bu tarih okuma anlayışına verilen isimdir”* (Kahraman ve Keyman, 1998: 76).

Said'in ifadesine göre (2013: 13) “*Şarkiyatçılık, Şark'la Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleştirerek, onu yöneterek Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yekte kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir.*” Said'in Oryantalizm'i, Batının kurduğu sömürü hegemonyasını oluşturan temellere yapılmış bir itiraz olarak kabul edilmektedir. “Paradigma kurucu eser” (Keyman vd., 1996: 17) olarak adlandırılan Oryantalizm kitabında Said, coğrafi sınırların sosyal, etnik ve kültürel sınırlarla birlikte oluştuğunu söylemektedir. Said'e göre Doğu ve Batı beşeri unsurlardır ve birbirini tamamlamaktadır (Said, 1998: 12).

Şarkiyatçılığın, strateji gereği Batı'nın öteki olarak konumlandığı Doğu karşısında kendisini hiyerarşik bir biçimde üstün kabul ettiği varsayımına dayandığı ileri sürülmektedir. Bu anlayışa göre Doğu yalnızca bir dekor, bir nesne olarak var olabilmekte ve kendisini tek başına yeterince ifade edememektedir (Ersöz ve Uslu, 2012: 67-68). Doğu'yu tanımlarken Batı aslında kendisini tanımlama ihtiyacını da gidermekte, Doğu ile arasında hiyerarşik bir ilişki kurmaktadır. Jacques Lacan'ın “ayna evresi” teorisi ile ifade ettiği gibi öznenin aynada beliren şey karşısında kendi imgesini düzenlemesi, Batı'nın kendi inşa sürecini anlayabilmek açısından önemlidir. Nitekim (Doğu-Batı ilişkilerinde olduğu gibi) ayna evresinde öznenin etrafındaki nesnelere yönelik bakış açısı, benzerlikler ve farklılıklar açısından şekillenmektedir (Lacan, 2013: 167).

Said'in Oryantalizm tezine getirilen bir takım eleştiriler bulunmaktadır. Said'i eleştiren yazarlardan biri olan Şerif Mardin'in ifadesine göre: “*Said'e inanacak olursak Batı'nın söylemiyle Doğu'nun gerçek tarihini anlamak mümkün değildir.*” Ayrıca Mardin, Said'in bolca kullandığı “doğu despotizmi (oriental despotism)” kavramının 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı için kullanılan tek kavram olmadığını belirtmekte, Jean Bodin'in Osmanlı hakkında kullandığı “*senyoral monarşi*” kavramına atıfta bulunarak, yapılan olumlu değerlendirmelere vurgu yapmaktadır (Mardin, 2002: 112-114). Dolayısıyla Said'in kitabındaki tezine karşıt olarak bu görüşler cımbızla çekip alındığından ve bu şekilde Batı söyleminin yanlış yorumlandığından bahsetmektedir. Buna ek olarak Said'in Fransız Oryantalizmini eleştirirken Alman ve İngiliz Oryantalizmini görmezden gelmesi ve Oryantalist yaklaşımı indirgemeci bir gözle sunması da söz konusu eleştiriler arasındadır (Turner, 2002: 20).

Said'i eleştirenlerden biri de Bernard Lewis olmuştur. Lewis, oryantalistlerin bilgiyi iktidar aracı olarak kullandıkları savını kesinlikle reddetmekte ve oryantalist çalışmaların tümünü bu şekilde yorumlama konusunda Said'e karşı çıkmaktadır. “The Question of Orientalism” başlıklı yazısında Said'e ağır eleştirilerde bulunan Lewis, Said'i Doğu'yu Arap devletlerine indirgemekle ve Türkiye ile İran çalışmalarını bu konuya dâhil etmemekle eleştirmiş, hatta onu oryantalizm konusunda yeterli bilgiye sahip olmamakla suçlamıştır (Öçal, 2014).

Şerif Mardin'in ifadesine göre “*Oryantalizm fikrinin benimsenmesi bizim aydınımız tarafından kolay olmuştur.*” (Mardin, 2002: 113). Batı'nın ideolojik söylemlerinin Şark'ın Şarklaştırılmasını sağladığı, Batı'nın kendi amaçları doğrultusunda bu söylemi şekillendirdiği, hayalle gerçeğin sürekli çarpıtıldığı yönündeki fikrin genel kabul gördüğü bilinmektedir. Batı'nın yüzyıllarca Doğu'yu dışlayan bir tarihsel çizgi yaratmasının karşılığında bu durum kaçınılmaz olmuştur (Türkbağ, 2002: 200). Hilmi Yavuz bu durumu şöyle özetlemektedir: “*Değişmeyen Doğulular, yani gelenekçiler ve değişen Batılılar, yani Modernler! Şaşırılmamak gerek: Bryan Turner'ın da belirttiği gibi, Oryantalist söylemin temel özelliği 'Batı'nın emsalsizliğini vurgulamak için Doğu'yla farklılığın altını çizmektir.*” (Yavuz, 2002: 54). Yavuz, toplumdaki bölünmüşlüğü'nün sebebini de Batılılaşmaya değil, insanların içine sızan oryantalizme bağlamaktadır. Modernleşmeyi, Batı'nın Doğu'ya yegâne

gerçek yol olarak sunmasına karşı çıkmakta, Batı'nın "rasyonalite kodlarını" bir dayatma olarak görmekte ve modernleşmenin yolunun Batılılaşmadan geçmediğini ifade etmektedir (Yavuz, 1998: 54).

Oryantalizmin önemli bir dayanak noktası da din konusudur. Ernest Renan'ın ifade ettiği "*İslam'da bilim ancak dine aykırı görüşlerle gelişebilir.*" savı, Doğu toplumlarında orta sınıfın yokluğu ve bu nedenle bilim ve sanatın sadece seçkinlerin elinde olduğu görüşüyle desteklenmektedir (Turner, 2002: 58). Mustafa Şerif'in Derrida'ya ve kendine sorduğu "Batı neden hala İslam'ı kendi kısıtlı bakış açısıyla sınırlandırıyor ve Doğu kültürünü "gelişmemiş" olarak empoze etmeye çalışıyor?" sorusu bu bağlamda önemlidir. Çünkü ona göre Batı, İslam konusundaki sınırlı bilgisiyle görüşlerini belirtmede ısrarcı görünmektedir (Derrida ve Şerif, 2016: 64).

Aydınlanma Çağında dinin yerine bilimi koyma eğiliminin temsilcilerinden bazıları Voltarie, Diderot, J.J Rousseau ve Montesquieu'dur. Fakat "dini insan için lüzumlu gören" Renan'ın İslam hakkındaki görüşleri şu şekildedir: "*Müslümanlar serbest düşünceli Avrupalıyı fanatik Hıristiyan kabul ederler. İslam Hukuku faydasızdır ve zihnin gelişmesine hiçbir faydası olmayan bir ilimdir. Müslüman Türkler, insan hayatında büyük yoksulluklar doğurmuşlardır. İsa zamanında güzel bir memleket olan Galile, İslami dönemde yürekler sızlatan bir hal almıştır.*" (Kemal, 1988: 30). Bu cümlelerle Renan, İslam dininin toplumların gelişimi açısından faydasız ve hatta gelişmeye engel olduğu savını ortaya koymuştur. Fakat birçok açıdan sığ kalmaya mahkûm olan bu düşünceler, kimi aydınlar tarafından benimsenmeye devam etmekte, kimileri için ise tepki verilmesi ve aksi ispatlanması gereken bir durum olarak görülmektedir.

Renan'ın yukarıdaki sözleri, Namık Kemal'in de tepkisini çekmiş ve Renan Müdafaaanamesi'ni yazmasına sebep olmuştur. Namık Kemal, Avrupa'da papazlar ve Engizisyon tarafından yapılan işkencelere atıfta bulunarak, Kur'an-ı Kerim'den de örnekler vererek İslam'ın gelişmeye engel olduğu tezini reddetmiş, İslam'da ilme ve öğrenmeye ne kadar önem verildiğini sıkça vurgulamıştır. Kur'an'da ilk emrin "Oku" olduğuna dikkat çekmiş ve İslam dinine göre ilim sahibi olmanın en üstün vasıflardan biri olduğunu dile getirmiştir (Kemal, 1988: 38). Namık Kemal'e göre Avrupa'da İslam araştırmaları yapanlar kendi inançlarını ya da inançsızlıklarını, bu konunun dışında tutmakta başarılı olamamışlardır. Nitekim Kemal'e göre Renan da İslam hakkında yetersiz ve yanlış bilgilere sahip bir kişidir. Buna bir örnek olarak Renan'ın Şiilik mezhebinin sadece İran'a özgü olduğunu zannetmesi üzerine Namık Kemal, Şiiliğin İran'dan çok daha önce başka ülkelerde benimsendiğini ve bugüne kadar devam ettirildiğini söylemektedir (Kemal, 1988: 92-99). Said'in de ifade ettiği gibi, İslam dininin Batı medyası tarafından karikatürize edilen yansıması ile somut gerçekliği arasında büyük bir boşluk olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir (Said, 2007: 57).

3. Medya ve Oryantalizm

Sözlü, yazılı, basılı, görsel metin ve imgeleri içeren çok geniş yelpazedeki iletişim araçlarını kapsayan bir kavram olarak medya; gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, sinema ve internet gibi yazılı, görsel ve işitsel araçları kapsamaktadır. İngilizcede araç/aracı anlamında kullanılan "media" sözcüğünün yerine Türkçede "kitle iletişim araçları" kavramı da kullanılmaktadır. Kitle iletişim araçları, sosyal yaşamın hemen her alanında bireylerin davranış kalıplarını etkilemede önemli rol oynamışlardır. Toplumlara bilgi aktarmanın yanı sıra onları eğiten, nerede nasıl davranacaklarını belirleyen ve neyin iyi ya da kötü olduğuna karar vereceklerini öğreten araçlar halini almışlardır. Medyanın güçlü bir biçimde etki

alanının genişlemesiyle bireyler ve toplumlar üzerinde yarattığı dönüşüm artmış ve kültürel üretim sisteminin bir parçası haline gelmiştir (Utma, 2020: 43-44).

Dünya ölçeğinde ele alındığında Batılı haber kaynaklarının iktisadî, beşerî ve psikolojik imkânlarının etkisiyle gittikçe kökleşen üstünlüğünün, küresel çapta zihniyet tekelleşmesi yarattığının altı çizilmelidir (Denk, 2007: 152). Bu bağlamda enformasyon toplumlarının insanlığın dönüşümünde önemli etkisi olduğu bir gerçektir. Nitekim küreselleşmenin en önemli ayaklarından biri olan medyanın görsel kolu, insanların görsel olarak öğrendiklerini daha zor unutmaları bakımından daha nüfuz edici bir özellik taşımaktadır. (Yeter, 2017: 27-28).

Doğu'nun temsiline ilişkin bakış açısı; radyo, televizyon, sinema ve reklam gibi medya kültürü ürünlerinde kendine yer bulmuştur. Kellner'in ifadesine göre bu araçlar; sınıf, etnik farklılıklar, ırk, milliyet ve cinsellikle ilgili algılamalarımızın yanında "biz" ve "ötekiler" algımızı şekillendiren materyaller sunmaktadır. Bu doğrultuda biz ve ötekiler algılamasının yaratılmasında kültürel farklılık vurgusu, Doğu üzerinden yapılmaktadır (Erkan, 2009: 20). Said'e göre Doğu'ya ilişkin temsiller, ideolojik içerikleri nedeniyle sorgulanması gereken, inşa edilmiş imajlar olarak görülmelidir (Said, 2013). Said, "Medyada İslam" adlı çalışmasının 1997 basımlı giriş bölümünde, Amerikan ve Batı medyasının İslam üzerine yoğun bir şekilde odaklandığını, İslam-terör ilişkisi üzerinden yapılan spekülasyonlarla Batılıların bilinciyle giderek daha fazla oynadığını belirtmiştir. İslam'a dair kötü niyetli genellemelerin ana akım tartışmalarda tüyler ürpertici biçimde yoğunlaştığını ifade etmiştir. Bu bağlamda asıl kaygı uyandıran olgu; İslam'ın ne olduğunun açıklanması yerine, neyin ne olduğuna bakmadan İslam yaftasının yapıştirilmesi hususunun, nihayetinde bir saldırı biçimini almış olmasıdır (Said, 2007).

4. Ortadoğu ve İslam Karşıtlığının Batı Yapımı Film ve Dizilerdeki Yansıması

11 Eylül saldırılarının özellikle ABD'de yeni bir boyut kazandırdığı yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığı, politikacılar ve kurumsal medya tarafından da beslenmiş olup, Müslümanlara yüklediği olumsuz imajı ve negatif algıyı arttırmıştır (Awan, 2010: 523). Amerikalı ve Batılı siyasetçilerin kullandığı retorikten edebi eserlere ve medya unsurlarına kadar uzanan geniş bir bağlamda söz konusu negatif temsil unsurlarının izleri görülmektedir (Bulut, 2002: 13-38). Bu durum Batı'nın Doğu topraklarını tahakküm altına almadaki "meşruiyet stratejisi" olarak yorumlanabilmektedir. Batı toplumu, İslam dini hakkında yeterli bilgiye sahip olmamasına rağmen, medyanın yönlendirmesiyle İslam'ı terörizmle eşdeğer görmekte, Müslümanları da terörist olarak algılamaktadır.

Said'in de belirttiği üzere (2007: 121) Amerikalılar ve Avrupalılar için İslam'ı tanımadaki araçlar televizyon, sinema, gazete ve dergilerden oluşmaktadır. Kitle iletişim araçlarının İslam dinine dair çizdiği çerçeve, insanlar üzerinde itici ve olumsuz bir şeyle karşı karşıya kalındığı hissiyatını teşvik etmektedir. Birbirini üreten sistematik bir inşa süreci, medyadan sivil toplum kuruluşlarına da yansımış, hatta Almanya'da "Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatandaşlar" adıyla kurulan örgüt, birçok Avrupa ülkesinden destek bulmuştur. Hasan Gökmen'e göre buradaki amaç terör saldırılarını kınamaktan ziyade terör saldırılarının faturasını indirgemeci bir yaklaşımla İslam inancına kesmektir (Gökmen, 2018: 88). John L. Esposito ve İbrahim Kalın'ın ifadesine göre İslamofobi, temelde Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük, korku, ayrımcılık ve ırkçılığı ifade eden bir terimdir ve İslamofobinin artması, Batı ile İslam arasındaki artan gerilimi derinleştirmektedir.²

² Detaylı bilgi için bkz: Lee Sherman, "The Islamophobia Scale: Instrument Development and Initial Validation", International Journal of Psychology of Religion, 19/2, 2009, ss. 92-105.

Uluslararası literatür incelendiğinde Batı medyasında ve özellikle Hollywood yapımlarında oryantalist ve İslamofobik öğeleri konu edinen birçok akademik çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında verilecek medya örnekleri; Fitne, Lost, Operasyon: Argo ve Simpsonlar'dır. Söz konusu örneklerin bu çalışmada kullanılma nedenleri; üzerinde çalışma yapılmamış ya da az sayıda yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, çalışmanın devamında görüleceği üzere, verilen ilk örneğin politik bir karakter tarafından hazırlanmış olması, çalışmanın amacını vurgulamak bakımından önemli bir nitelik taşımaktadır. Diğer örneklerden biri Hollywood yapımı filmlerden, diğer ikisi ise favori televizyon dizilerinden seçilmiştir. Çalışma kapsamındaki verilen örneklerde amaç; bütünüyle bir medya analizi yapmak değil, Batı'nın Doğu'ya karşı olumsuz ve indirgemeci bakış açısını, bu örneklerde açıkça rastlanan Oryantalizm ve İslamofobi çerçevesinde değerlendirmektir.

Oryantalist ve İslamofobik öğelere rastlanan içeriklerden ilki, Hollanda parlamento üyesi Geert Wilders'in 2008'de internetten yayımlanmış olduğu 15 dakikalık "Fitne" adlı kısa filmidir (Wilders ve Pimperl, 2012). Oldukça amatör bir şekilde çekilmiş olan bu film, sarıya boyanmış üzerinde fitili ateşlenmiş bir bomba olan adamın, şeytanlaştırılmış figürüyle başlamaktadır. Bu görüntünün, Müslümanların korkunç, çirkin ve terörist olduğunu yansıtmak amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Sonrasında Enfâl Sûresinin 59. ayetinden alıntı yapılarak İslam dininde Müslüman olmayanlara karşı şiddet uygulanacağı ve onların korkutulması gerektiği söylenmektedir. Ardından 11 Eylül terör saldırıları gösterilip binadaki insanların yaşadıkları korkuyu yansıtan görüntülere yer verilmiştir. Daha sonra çeşitli din adamlarının söylemlerinde Allah'ın İslam düşmanlarının yok edilmesi gerektiğini söylediği ve Müslümanların, inançsızlara yönelik Allah'a onları sağ bırakmamaları için yalvardığı görüntüler verilmektedir. Devamında Nisa Sûresi 55. ayet, Arapça okunuşuyla beraber verilmekte, bu sûrede inanmayanların ahirette cezalandırılacağı anlatılırken, filmde ayetler çarpıtılarak sanki inanmayanların bu dünyada Müslümanlar tarafından işkence göreceği, derilerinin yüzüleceği ve öldürülecekleri yönünde bir algı oluşturulmuştur. İlerleyen kısımlarda İslam dini Hollanda'da hâkim olduğunda ortada demokrasi ve özgürlüklerin kalmayacağı, zina yapanların ölümle cezalandırılacağı ve ülkeye kaosun hâkim olacağı yönünde bir kurgu yaratılmıştır. Bu hayalî senaryolar ise bir yandan dünya çapında bir İslamofobi yaratırken, diğer yandan da Müslüman toplumları tahrik etmektedir.

İkinci örnek, Amerikan televizyon dizisi olan ve ilk kez 2004'te yayınlanarak dünya çapında sevilerek izlenen "Lost" dizisidir (Bender, 2004). Dizinin 4. sezonunun 9. bölümünde Benjamin Linus isimli karakter, atla dolaşan silahlı teröristlere önce İngilizce, sonra da dış görünüşleri üzerinden bir yargıda bulunup teröristin Türk olduğunu düşünerek Türkçe soru sormaktadır. Daha sonra da üstünü arayan teröristleri etkisiz hale getirmektedir. Nitekim teröristler Arap olduğu halde karakterin onları Türk zannetmesi de, aslında Batı'nın Doğu'yu yeterince tanımadığını (ya da tanımak istemediğini) ve bütün Doğuluları tek tiplendirerek, böyle bir algıya kendi de inanarak dünyaya sunduğunu göstermektedir. Söz konusu köktenci bakış açısı, toplumların her birini kültürel ve toplumsal yönden aynı görmelerinin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Bir Hollywood yapımı örneği olarak "Operasyon: Argo" filmi de oryantalist öğeleri içinde barındıran içerikler arasındadır (Clooney, 2012). Filmde İran'da patlak veren krizden sonra halkın ayaklanmasıyla beraber rehin alınan Amerikan elçilik binası ve oradan bir şekilde kurtulan altı Amerikalıyı ülkeden kaçırmak için düzenlenen operasyon anlatılmaktadır. İran kaos içindeki bir ülke ve halkı da şiddet yanlısı karakterler olarak yansıtılmıştır. Buradaki amaç ise bu coğrafyada yaşayan insanların barbar bir toplum olduğu ve bu bölgeye müdahale edilmesi gerektiğidir (Ekinci, 2014: 61). Bu örnekte de görüleceği üzere, ABD çoğu zaman

siyasi politikalarını meşrulaştırmak amacıyla kitle iletişim araçlarını kullanarak Oryantalist politikalarına devam etmekte ve tehdit algısı nedeniyle dış müdahalelerine gerekçe oluşturmaktadır.

Son olarak, 1989'da ilk bölümü ABD'de yayınlanan animasyon durum komedi dizisi Simpsonlar'ın 16. sezon 13. bölümünde yukarıdaki örneklerle benzer durumlar görülmektedir (Groening ve Brooks: 1989). Karakterler arabayla kaza yapıp denize uçmakta ve çocukları bir gemiye düşmektedir. Gemi bir Türk gemisidir ve Simpson ailesi çocuklarını almak için kaptanı ikna etmeye çalışmaktadır. Sinirlenen baba Homer Simpson, gemiye doğru "*Geri gelin Kıbrıs'ı bölen beyzadeler!*" diye seslenmektedir. Anne Lisa Simpson'ın verdiği rüşvet sonrasında ikna olan ve aileyi gemiye alan kaptan, Lisa Simpson'a kıyafetinin uygunsuz olduğunu ve tıpkı bir "*Lübnan fahişesine*" benzediğini söylemektedir. Gemideki Türkler de fes takan ve haşhaş içen insanlar olarak betimlenmiştir. Simpson örneğinde Türkler barbar, aşırı muhafazakâr, cinsiyetçi, rüşvetçi, ahlaksız ve geri kalmış bir toplum olarak yansıtılmaktadır.

Verilen tüm bu örneklerde Batı'nın Doğu'yu tanımaktan oldukça uzak olduğu, Doğu'daki tüm toplumları tek bir din ve kültür aidiyetine sahip zannettiği, bununla beraber dünyaya Doğu toplumunu yanlış tanıtarak olumsuz bir algı yarattığı gözlemlenmektedir. Bunu yaparken kimi zaman siyasi emellerine meşru bir zemin hazırlama amacı taşırken kimi zaman da kendi üstünlüğünün, Doğu'nun geri kalmışlığı üzerinden inşasının politik bir klişesini oluşturmaktadır. Doğu ve Batı üzerindeki bu nitelendirmeler, elbette ki yoruma açıktır. Fakat Batı medyası, istediğini istediği şekilde yansıtılma gücüne muktedir olup toplumlar üzerinde kin ve kıskırtmaya neden olabilmektedir. Ali Bilgenoğlu'nun da ifade ettiği üzere (2018: 46) "*21. yy küreselleşme süreciyle birlikte barış içinde yaşamın koşullarını belirlemek adına klişe bir tabirle Amerika'nın yeniden keşfine ihtiyaç yoktur. Zira insanlık geçmiş birikimi ve tarihsel tecrübesi ile bir arada barış ve güvenlik içerisinde yaşamın temel parametrelerini belirlemiştir.*"

5.Sonuç

Tarihsel kökenleri 14. yüzyıla dayanan Oryantalizm kavramının sistematik bir şekilde Doğu ve İslam karşıtı öğelerle Doğu'ya hükmetmek, onu kontrol altında tutmak ve Doğu imajını olumsuz bir şekilde dünyanın geri kalanına empoze etmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Oryantalizm bugün hala kendi içinde bile bir bütünlük sağlayamamakta ve konu hakkında çeşitli fikirler öne sürülmektedir. İlk bölümde verilen Edward William Lane ve Richard Burton karşılaştırmasında bu ikilik göze çarpmaktadır. Said'in tezine getirilen eleştirilerde de Batı'daki tüm toplumların oryantalizme aynı açıdan bakmadığı ifade edilmektedir. Fakat hâkim görüşü, Doğu hakkında yaratılan olumsuz algının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Zira Batı'daki devlet politikaları da bu fikri destekler niteliktedir.

Batı'nın Doğu kültürüyle kendi kültürü arasında kurduğu ast-üst ilişkisi yadsınamaz bir gerçektir. Batı, kendini medeni, Doğu'yu ise barbar olarak tanımlamaktadır. Dördüncü bölümde verilen medya içeriklerinde, Doğulu imgesinin olumsuz bir biçimde sunulduğu ve bu imajı dünyaya empoze ettiği görülmektedir. Gerek medya, gerekse sivil toplum kuruluşları faaliyetleri ve siyasetçilerin söylemlerinde, Doğu ve İslam karşıtlığı hala yaygın bir şekilde sürdürülmektedir. Özellikle medyada yürütülen bu faaliyetlerin kasıtlı olarak olumsuz bir Doğu imajı çizmek maksadıyla yapıldığı ve medyanın politik bir aktör olarak kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere 11 Eylül terör saldırıları, Batılı devletlerin ve özellikle ABD'nin bu davranışlarında tetikleyici bir unsur olmuştur. Nitekim 11 Eylül sonrasında bu faaliyetlerin daha da arttığı gözlemlenebilmektedir. Fakat buradaki yanlışlık, radikal İslamcı faaliyetlerin sorumlusunun İslam dini olarak kabul edilmesidir.

Kendisini demokratik, inançlara ve özgürlüklere saygılı bir medeniyet olarak tanımlayan Batı'nın bu ötekileştirici tavrı, dünya barışını ve toplumsal uyumu sağlamaktan bir hayli uzaktır.

Kaynakça

- AWAN, M. S. (2010). Global Terror and the Rise of Xenophobia/Islamophobia: An Analysis of American Cultural Production since September 11. *Islamic Studies*, 49(4), 521-237.
- BENDER, J. vd. (Yapımcı), LINDELOF, D. vd. (Senarist), ROTH, B. ve LINDELOF D. (Yönetmen). (2004). *Lost*. [Dizi]. ABD.
- BİLGENOĞLU, A. (2018). Uzlaşma mı Çatışma mı? Küresel Barışa bir Tehdit Olarak İslamofobi ve Temel Kaynakları. *Yeni Fikir*, 8(20), 35-50.
- BİLGENOĞLU, A. ve ÇİFTÇİ, S. E. (2018). Bir Batılı Seyyahın Hatıralarında Oryantalizm'in İzlerini Sürmek: Edward William Lane'in Gözünden 19. Yüzyıl Mısır Toplumunu ve Kültürü. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 11(36), 43-62.
- BULUT, Y. (2002). Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Marife*, 2(3), 13-38.
- BURTON, F. R. (1964). *Personal Narrative of a Pilgrimage to al-Madinah and Meccah I*, Burton, I. (Ed.), London: The Meccan Press.
- CLOONEY, G. (Yapımcı), TERRIO, C. (Senarist), AFFLECK, B. vd., (Yönetmen). (2012). *Operasyon: Argo*. [Film]. ABD.
- DENK, E. (2007). Medya ve Uluslararası Politika. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(13), 145-156.
- DERRIDA, J. ve MARDİN, Ş. (2016). *İslam ve Batı Üzerine Bir Konuşma*. (Çev: Sümeyye Kavuncu). İstanbul: Timaş Yayınları.
- DOĞAN, M. (1994). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Şti.
- EKİNCİ, B. T. (2014). Argo Filmi Bağlamında Hollywood Sinemasında Söylem ve Yeni Oryantalizm. *Atatürk İletişim Dergisi*, 6, 51-66.
- ERKAN, H. (2009). *Hollywood Sinemasında Oryantalizm*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- ERSÖZ, E. USLU, A. D. (2012). Doğu Batı Karşılaşmasında Çatışma, Karmaşa ve Muhtemel Bir Uzlaşma. *T.E.D. Dergi*, 7, 67-86.
- ESPÓSITO, J. L. ve KALIN, İ. (2011). *Islamophobia: The Challenge of Pluralism in the 21st Century*, New York: Oxford University Press.
- GÖKMEN, H. (2018). Hollandalı Politikacı Geert Wilders'ın "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslamofobi. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 84-98.
- GROENING, M. ve BROOKS, J. L. (Yapımcı), SWARTZWELDER, J. Vd., (Senarist), SILVERMAN, D. (Yönetmen). (1989). *Simpsons*. [Animasyon]. ABD.
- IŞIK, M. (2020). Oryantalizm ve Batı'nın Doğu Algısı. *Ağrı İslami İlimler Dergisi*, 7, 135-154.
- KABBANİ, R. (1993). *Avrupa'nın Doğu İmajı*. (Çev: Serpil Tuncer). Ankara: Bağlam Yayınları.
- KAHRAMAN, H. B., ve KEYMAN, E. (1998). Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2, 75-88.

- KEMAL, N. (1988). *Renan Müdafaaanamesi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- KEYMAN, F., MUTMAN, M. ve YEĞENOĞLU, M. (1996). *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOCABAY, N. (2010). Batı Medyasında Doğu Toplumlarının Yansıması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı.
- KÖSE, M. ve KÜÇÜK, M. (2015). Oryantalizm ve “Öteki” Algısı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 107-127.
- LACAN, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. (Çev: Nilüfer Erdem). İstanbul: Metis Yayınları.
- LANE, E. W. (1908). *The Manners and Customs of the Modern Egyptians*, London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- MAHÇUPYAN, E. (1998). Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 2, 75-88.
- MARDİN, Ş. (2002). Oryantalizm’in Hasıraltı Ettikleri. *Doğu Batı*, 5(20), 111-117.
- ÖÇAL, Ş. (2014). Bernard Lewis’in Ortadoğu/Türkiye Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü I. Uluslararası Sempozyumu, https://www.academia.edu/9909093/Bernard_Lewis_ve_Ortado%C4%9Fu_T%C3%B Crkiye_%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1_Hakk%C4%B1nda_Bir_De%C4%9Ferlendirme, Erişim Tarihi: 01.03.2021.
- SAİD, E. (1998). *Oryantalizm: Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (Çev: Nezih Uzel). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- SAİD, E. (2007). *Medyada İslam*. (Çev: Aysun Babacan). İstanbul: Metis Yayınları.
- SAİD, E. (2013). *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*. (Çev: Berna Ülner). İstanbul: Metis Yayınları.
- TURNER, B. S. (2002). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. (Çev: İbrahim Kaplıkaya). İstanbul: Anka Yayınları.
- TÜRKBAĞ, A. U. (2002). Şark’a Dair: Miladin 24. Yılında Şarkiyatçılık. *Doğu Batı*, 5(20), 199-209.
- UTMA, S. (2020). İletişim Çağında Medya ve Kültür Etkileşimi: “Medyatikleşen Kültürler”. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(3), 39-52.
- WILDERS, G. ve PIMPERNEL, S. (Yapımcı), WILDERS, G. ve PIMPERNEL, S. (Senarist), PIMPERNEL, S. (Yönetmen). (2008). *Fitne*. [Belgesel/Kısa Film], Hollanda.
- YAVUZ, H. (2002). Oryantalizm Üzerine Bir Giriş Denemesi. *Marife*, 2(2), 53-63